

Under det andra kollokviet, i Kyoto, behandlades ämnen av mera specifik natur såsom bilden av Japan och Kina i europeiska skönlitterära och vetenskapliga verk. Alla bidragslämnare utom Hisayasu Nakagawa – som framträdde även vid detta tillfälle, med en rapport från ett konsthistoriskt detektivarbete – var här av europeiskt ursprung, och följderna har blivit att det är västerländska perspektivet som dominerar.

Sålunda ger Sergej Karp exempel på hur man i de ryska versionerna av abbé Raynals *Histoire des deux Indes* resonerade kring kinesisk politik. Hans-Jürgen Lüsebrink talar om översättarens egen roll som kritiker och historiker, hur en sådan exempelvis kunde förfara för att tillrättalägga bilden av Fjärran Östern i de tyska översättningarna av *Histoire des deux Indes*. Jochen Schlobach fördjupar sig i bilden av Japan i de tyska och franska 1700-talsencyklopedierna. Svensken Tomas Anfält, numera bortgången, presenterar Linnélärjungen Carl Peter Thunbergs resa till Japan.

Uppfattningen att Europa även kulturellt var splittrat i en östlig och en västlig, sinsemellan väsensskild del hade etablerats under 1700-talet och uppamade hos vissa östeuropeiska tänkare och författare en särskild känsla av frändskap med Orientens länder. Tre östeuropeer, Mihaela Mudure, Raia Zaimova och István György Tóth, låter sina läsare ta del av i tur och ordning en rumäns, en bulgars och en ungrares syn på Österlandet och på upplysningstidens historiografi. Marian Skrzypek beskriver den europeiska upplysningstidens syn på Konfucius-gestalten. Simon Davies analyserar irländaren Arthur Murphys teaterstycke »The Orphan of China» och diskuterar graden av dess ofta hävdade beroende av Voltaires berömda homonyma pjäs »L'orphelin de la Chine».

Uta Janssens anknäver till de mera övergripande motiv som behandlades i Nagoya med ämnet Öst som spegelbild av Väst. Hon visar hur den engelske författaren Tobias Smollett i Swifts anda projicerade den politiska satiren av sitt hemland på Japan, ett land som han såg som en geografisk och klimatnässig pendang till Storbritannien. Japanerna blev därmed, politiskt och mentalitetsmässigt, ett slags asiatiska briter, utmärkta av »integrity, plain-dealing and manly vigour». Kina och kineserna fick på liknande sätt motsvara Frankrike och fransmännen, och deras mest framträdande drag var »dissimulation, complaisance and effeminacy». Föga oväntat med tanke på Smolletts egen nationella hemhörighet utföll alltså jämförelsen till de förras fördel. Det faktum att satiren formellt handlar

om Orienten var nog i grunden oväsentligt för Smollett och hans samtida. Men texten talar också mellan rader. En postkolonial forskare som den av Janssens själv – och mera utförligt och polemiskt även av Mudure – åberopade Edward Said kunde inte ha sagt det bättre: orientalismen framstår redan på 1700-talet som ett verktyg för förfärligande och dominans och finns egentligen bara i den västerländske betraktarens öga.

Sven Björkman

Robert Rix, *William Blake and the Cultures of Radical Christianity*, London: Ashgate, 2007. (192 s.)

Konstnären och poeten William Blake deltog i den nybildade Swedenborgförsamlingen i London 1789, men han blev bara kvar några månader. Han kom snart att ta avstånd från det systematiska, rationella i Emanuel Swedenborgs läror. Allra tydligast lägger man märke till Blakes intensiva Swedenborgsläsning i den satiriska *The Marriage of Heaven and Hell* (ca 1790) där han också uttryckte sitt missnöje med dennes läror. Titeln anspelar på Swedenborgs *De celo et ejus mirabilibus, et de inferno* (1758), som på engelska kallas just *Heaven and Hell*. Det står dock helt klart att Blake inte bara tog intryck av Swedenborgs visionära tänkande, utan också att dennes lära fortsatte att ha inflytande på hans senare verk.

Robert Rix, verksam vid institutionen för engelska, germanska och romanska språk vid Köpenhamns universitet, har studerat Blakes religiösa tänkande i *William Blake and the Cultures of Radical Christianity*. Med radikal kristendom menar han radikal i ordets 1700-talsbetydelse, det vill säga att »gå till roten med» något, att se till det väsentliga och fundamentala. Rix undersöker närmare bestämt förhållandet mellan den religiösa radikalismen och olika sociala och politiska idéer i tiden. Fokus ligger på 1790-talet och Blakes så kallade »tidiga period». Den swedenborgska Nya Jerusalems Kyrka, menar han, är av särskild betydelse vid bedömningen av Blakes radikala kristendom. Swedenborgianismen spelar således en central roll i undersökningen av sambandet mellan radikal religiositet och radikal politik. Swedenborgarna utgjorde så att säga en subkultur ur vilken Blake och andra hämtade väsentliga idéer och teman. Rix har orienterat sig väl i den näst intill ogenomträngliga snårskogen av Swedenborglitteratur,

utgåvor, översättningar och sekundärlitteratur. Ett och annat tycks han dock ha missat, som till exempel Raymond H. Decks doktorsavhandling *Blake and Swedenborg* (1978).

Till en början tecknar Rix den religiösa kontexten kring teman som entusiasm, antinomism och millenarism, i synnerhet i fråga om de böhmiska (eller mähriska) bröderna, herrnhutarna och Nikolaus Ludwig von Zinzendorf. Rix gör rätt i att, i stället för att se religionen som en motståndare till upplysningen, betrakta de religiösa rörelserna som delaktiga i upplysningstänkandets sociala strävan. Kampen mot dogmatism, ett försvar för själens frihet och en inre andlig eskatologi genom självförbättring ser han som centrala inslag i den religiösa väckelsen under 1700-talet.

Det enda belägget för att Blake var ansluten till någon religiös gruppering var hans deltagande i Swedenborgförsamlingen i London. The New Jerusalem Church höll sin första offentliga gudstjänst den 27 januari 1788. I Swedenborgs läror kunde han finna tanken på den yttersta domen som ett inre drama. Den yttersta domen sker inom varje människa. Och Skapelsen i Genesis handlar egentligen om en andlig utveckling, där de sex skapelsedagarna betecknar sex tillstånd av pånyttfödelse. Blake skulle tidigare, genom sin mor, ha fått del av herrnhutarnas lära. Swedenborg själv hade också haft vissa intressen för herrnhutarna; han bodde hos vännen, herrnhutaren John Paul Brockmer och besökte herrnhutarnas gudstjänster i London 1744. Swedenborg till och med övervägde att ansöka om medlemskap i den herrnhutiska församlingen vid Fetter Lane Chapel i London. Den första engelska översättningen av Swedenborgs religiösa skrifter gavs för övrigt ut av en herrnhutare, Matthew Lewis, år 1750. Vid sidan av Swedenborg var Jakob Böhme en annan av Blakes inspirationskällor.

Det gåtfulla som forskningen har ställts inför, är hur det kom sig att Blake bröt med Swedenborgs läror. I *The Marriage of Heaven and Hell* betraktade han Swedenborg som en senfödd, mindre originell tänkare i den mystiska traditionen. Swedenborg hade inte nedtecknat en enda ny sanning, hävdade Blake, bara återupprepat innehållet i redan publicerade böcker: »Any man of mechanical talents may from the writings of Paracelsus or Jacob Behmen, produce ten thousand volumes of equal value with Swedenborg's» (s. 63). Swedenborg attackerades av Blake, inte bara som profet, utan som en företrädare för en religion som predikade om lagar och synd, i stället för om frihet och förlåtelse.

Längre fram i sin skildring tar Rix också upp ett antal personer som attraherades av swedenborgianismen och hur de använde sig av dess idéer. Rix slår fast att Swedenborgs mystiska och andliga skrifter användes som en plattform för revolutionär politik, och detta är betydelsefullt för att förståelsen av Blakes radikala tolkning av kristendomen och varför han attraherades av Swedenborg. Ett antal radikala personer, i politisk bemärkelse, var aktiva i Nya Jerusalems kyrka vid den tid då Blake deltog i First General Conference. Det fanns band mellan swedenborgarna och frimurarna, vidare till den franska revolutionens idéer, och upphävandet av slavhandeln. Man finner till exempel alkemisten August Nordenskjöld och slavmotståndaren Carl Bernhard Wadström, som var aktiva i Nya Jerusalems kyrka och publicerade en plan för etablerandet av en koloni i Sierra Leone som just skulle bygga på Swedenborgs läror. I *Vera christiana religio* (1771, n. 835–840) menade Swedenborg nämligen själv att afrikanerna var mer »inre människor» än andra, och att de således stod närmare Gud. Även Blake involverades i slavfrågan då han graverade illustrationerna till John Gabriel Stedmans bok om slaveriet i Surinam.

Utöver dessa ämnen tar Rix även upp den animala magnetismen, sexualfrågan och åtskilligt annat. Det är således en mångfacetterad bild han försöker teckna i en bok som därmed blir en aning spretig och ibland tappar lite i fokus.

Det huvudargument som Rix framför är att Blakes konst bäst förstås när den ses i relation till de olika kulturerna av oliktankande och radikala kristna. Det är alldeles rimligt. Men förutom omslagsbilden har han inte med en enda bild av Blakes konst och ger inte en enda bildtolkning eller egentlig litterär texttolkning av hans texter. Visserligen hinner Rix säga en hel del om den religiösa kontexten och att Blake plockade upp idéer från en lång mysticistisk tradition och från olika religiösa subkulturer. Hos Swedenborg fann han, liksom andra samtida Londonbor, mycket som gick att förena med radikala åsiktsavvikelser. Rix menar dock att Blake var en innovativ tänkare, men att hans idéer ingick i tydliga underströmningar i tiden och att hans skrifter svarade på samma frågor och utmaningar som andra andliga sökare ställdes inför under hans tid.

David Dunér